

Ut på tur – møter med landskap, kultur og folk. En kommentar

Einar Niemi

Mange takk til Christel for et flott og inspirerende foredrag, som vekket mange gode minner og som ga ny kunnskap om reiseseminarene, også for en som har vært med på nokså mange av dem.

Jeg tror jeg vil starte dette korte innlegget med litt allmenn refleksjon om det å reise sammen for å høste historisk kunnskap. Å reise kan jo være så mangt. Den formen som HIFOs reiseseminarer har, tilhører typen «dyp reising», også omtalt som «Odyssevs-erfaringen». Odyssevs var, som alle vet, en sjøfarer som sammen med sitt mannskap reiste viden om, gjort verdensberømt gjennom Homers store verk *Odysseen*. Under reisen smelter sted, tid og hendelser sammen i felles opplevelser, man møter virkeligheten usensurert og uten iscenesettelse, ofte med uventede innslag som gir ny innsikt i nye tema og problemstillinger. Opplevelsene blir sterke og kan arte seg som erkjennelsesreiser – der den reisende aldri blir helt den samme igjen etter reisen. Ja, man kan snakke om en «reiseterapi». Til reisen hører også fristelser som kan virke avsporende og forstyrrende, som da også Odyssevs og hans menn møtte på da de seilte forbi sirenenes øy og hørte sirenenes forlokkende sang, som de var blitt advart om, slik at de var forberedt: For å unnsnippe fristelsene, stappet de bivoks i ørene og bandt seg til masta.

Nå pleier det ikke å være like dramatisk på reiseseminarene. Men noe ligner, nemlig den interne disiplinen, der det faglige aldri mistes av syne, selv ikke på kvelds- og nattsesjoner. Tidlig i reiseseminarrets historie ble en sterk dugnadsånd etablert, basert på en sentralistisk styringsmodell med delegert kommando til seminarledelsen som *dikterte* program og fordeling av oppdrag – når ordren var gitt, var det ingen vei tilbake: Den som ble pålagt en oppgave, det være seg som foreleser eller guide, hadde ingen andre valg enn å ta den tildelte jobben. Og til nå har knapt noen mukket. (Einar-Arne har benyttet seg av samme modell for dette jubileumsseminaret).

Det er noe eget ved å oppleve historie i landskap og i møte med folk der de bor. Vi kan jo minnes den store norske historikeren Andreas Holmsens kjente utsagn om at «historie uten geografi er nonsens». Reiseseminarer er utvilsomt faglig kveik for deltakerne, både gjennom de

interne foredragene og guidingen, men også gjennom møtet med folk og lokale institusjoner, som museer og historielag. Og kanskje er det også et lite element av faglig misjon i opplegget, formidling fra akademiet til «folk flest»? I alle fall slutter vi oss til den tyske folkelige dikteren Mathias Claudius' kjente utsagn tidlig på 1800-tallet om fruktene av det å reise: «Wenn jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen. Drum nehme ich den Stock und Hut und tät das Reisen wählen».

Resten av innlegget mitt vil dreie seg om et lite utvalg av minner og opplevelser under reiseseminarene som har satt seg særlig fast hos meg og som jeg tror flere her i auditoriet kan dele med meg. Jeg vil måtte nøye meg med minner fra tre av seminarene jeg har vært med på.

Det første er reiseseminarer i Varanger på vårparten i 2002, blant annet med bussreise og guiding rundt Varangerfjorden. Dette var en reise i det nordnorske grenselandet *par excellence*, som myndighetene i flere generasjoner omtalte som «de utsatte grensedistrikter», med forestillinger både om «den russiske fare» og «den finske fare», og der den etnisk blandede befolkningen – sjøsamere, reindriftsamere, skoltesamere, kvener, russere og nordmenn – skapte bekymring for nasjons- og statsbyggingen i denne ytterste utpost av riket. Særlig to hendelser fra denne reisen har festet seg.

Den ene var det synet som møtte oss under bussreisen fra Kirkenes da vi hadde passert Isak Sabas hjemgård i Reppen og nærmet oss Karlebotn i bunnen av Varangerfjorden, med sitt storslagne kulturlandskap som spenner over ti tusen års bosetting. Synet som særlig har festet seg, var den store reinflokken som akkurat nå befant seg her på vandringsferden fra vinterbeitene i skogområdene sør for fjorden og innover mot finskegrensen til sommerbeitene på Varangerhalvøya. Nå var flokken, på flere tusen dyr, i ferd med å krysse eidet mellom fjorden og Tanaelva, som alltid har utgjort grensen mellom vinter- og sommerlandet for reindriften i området. Reinen trakk langsomt mot nord, rolig beitende like ned til flomålet, med slikking av salt og napping av grastuster, tydeligvis var det en nytelse etter en lang vinter. På snøfleckene hadde reingjeterne stanset sine snøskutere og lå henslengt på setene eller på barfleckene. Og rundt omkring vaklet nyfødte kalver. Her var harmoni og symbiose mellom natur, menneske og dyr. Jeg husker særlig merknader fra to av deltakerne, avdøde professor i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo, Gudmund Sandvick, og vår egen kollega i Tromsø, Narve Bjørge: Her er vi vitne til tusen år historie, «i eit einaste blikk».

Den andre hendelsen var da reiseseminarer kom fram til Vardø og rett inn i den årlige vinterfestivalen *Yukigassen*, en sport med snøball-«krig» mellom lag. Sporten hadde kommet til

Vardø med japanske oppkjøpere av lodde. (Navnet er fra japansk «yuki» som betyr snø og «kassen» som betyr krig/kamp). Under Yukigassen deltar opp til 24 lag der 8 kommer til sluttspillet. Reiseseminarer var tilskuere til flere kamper og til den intrikate kampløpseren, med et regelverk som nok gikk over hodet på seminardeltakerne. Men det faglig mest interessante var det ingen tvil om: Vardø er et lokalsamfunn med sin egen interessante historie, ikke minst som «grensepost», samtidig som stedets historie alltid har hatt impulser fra den større verden, ikke minst gjennom sjøfart og handel. Og Yukigassen viste at slik var det fortsatt – Vardø alltid med et vindu mot verden. Vinterfestivalen med snøballkrigen arrangeres fortsatt; i år (2022) feiret den sitt 25-årsjubileum.

Det andre reiseseminarer jeg vil trekke fram, er det som dekket Indre Troms i 2010, med vekt på dølehistorie, forsvarshistorie og møtet mellom folkegruppene. Debatten ble tidvis ganske temperamentsfull, særlig husker jeg at historiefaglige og samfunnsfaglige tolkninger noen ganger kom på kollisjonskurs. Igjen var det grunn til å stille det grunnleggende spørsmålet som Einar-Arne Drivenes hadde stilt mange år tidligere, i en skarp melding av bygdeboka for Kvænangen, skrevet av Ivar Bjørklund (fritt etter hukommelsen): «Skriver historikeren og samfunnsviteren den samme historien?»

Men det er et annet minne fra dette reiseseminarer som også har avleiret seg hos meg, et minne om et tema som ikke var historiefaglig og som for meg kastet plutselig og uventet nytt lys over naturhistorien. Seminarer var på vei til Kirkesdalen invitert til gården til Ragnhild Nilstun og Øyvind Aspaas, foreldrene til en av reisedeltakerne, Per Pippin Aspaas, den gang student i historie, i dag faggruppeleder ved Universitetsbiblioteket ved UiT og med doktorgrad i klassisk forskningshistorie. Per guidet oss fra bussen innover dalen, ikke om historie, men om faunaen i området, basert på bygging og pleie av hundrevis av fuglekasser gjennom barn- og ungdommen i feriene her inne. Særlig minnes jeg Pers inngående beskrivelse av småfuglenes familie- og kjønnsliv i dalen, for de fleste på reiseseminarer en forbløffende historie. Intet tema er fremmed for historikere på reise!

Det tredje og siste reiseseminarer jeg vil trekke fram, er den til Senja i 2012, med sterke minner fra Senjas dramatiske og mangslungne natur og historie. Med på reisen var også Ottar Brox, i sitt ess – både i barndommens landskap og i fortrolighet med samfunnsforhold og historie han hadde jobbet med gjennom et langt forskerliv. Og Ottar delte raust og nærmest kontinuerlig både av kunnskaper, visdom og humor.

Ett av oppholdene var på Kråkeslottet på Skaland, ikke langt fra det gamle gruveanlegget (som selvsagt ble besøkt). Kråkeslottet var opprinnelig ei svær brygge, nå ferie-, kurs- og festivalsenter, i stor grad bevart i opprinnelig form. Det var et godt sted for oss reiseseminarister, men ikke uten opplevelse av det noen av oss oppfattet som en smule dramatisk. Det var urolig sjø under oppholdet, som ble merket på (minst) to måter. Veien, som egentlig mer var en sti på en smal molo ut til anlegget, gikk i sjøsprøyt. Og det knaket i stopler og bindingsverk i det enorme anlegget, slik at vi nærmest ble vugget oss i søvn av hele kjempeanlegget.

På hjemveien arrangerte vi et seminar for Hans Kristian Eriksen i omsorgsboligen på Stonglandseidet der han holdt til. Det ble et sterkt møte med Hans Kristian, den gamle kjempen i nordnorsk kultur og historie, med så mange jern i ilden, alltid i fronten i nordnorsk debatt og i utforskingen av særlig de marginale sidene ved nordnorsk historie, som om samene i Kaperdalen på Senja, skoltesamene i Neiden, kvenene og partisanene. Og som redaktør av Nordnorsk magasin ble han nærmest legendarisk. Han hadde også vært med på mange av historieseminarene våre og vært mentor for studenter og ansatte i byggingen av historiefaget ved UiT, alltid generøs og samtidig nysgjerrig. For mange av oss den dagen der på omsorgssenteret var det som om en ring hadde blitt sluttet. – Hans Kristian døde to år seinere, i 2014, 81 år gammel.